

AYETULLAH HUMEYNÎ'NİN 1980 ÖNCESİ SÖYLEMİNDE İRAN İSLAM İNKİLÂBİ'NİN MEŞRUIYET TEMELİ OLARAK SİYONİST REJİM PROBLEMİ

Gürkan Biçen*

Öz

İnan İslam İnkılâbı'nın varlığı birçok sebebe bağlanabilir. Bunlardan biri de Siyonist İsrail rejiminin varlığı ve ona yüklenen anlamın İnkılâb'ın lideri Ayetullah Humeyni tarafından Şah Muhammed Rıza Pehlevî'nin meşruiyet temelini zayıflatmak için kullanılmasıdır. Bu bakış açısıyla İnkılâp, Kudüs merkezli tarihin neticelerinden biridir. Kubbetüs Sahra'nın altında yer alan Temel Taşı sadece bir mabedin değil, üç semavi dinin bağluları çevresinde gelişen olaylar zincirinin de temelini oluşturur. Anlam dünyaları ve olaylar birbirini üretmiş, Ayetullah Humeyni kutsalın kudretini sömürge düzeninin tahakkümünü kırmanın anahtarı olarak kullanmış ve bu yolla Şah'ın bütün eylem, savunma ve mazeretlerini geçersiz kılmıştır. Makale, süreçte rol alan aktörlere, birbiri içine geçen anlam dünyalarına ve Ayetullah Humeyni'nin bunları nasıl kullandığına tarihi kayıtları, bulguları ve tanıklıkları kullanmak suretiyle ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnan, Filistin, Kudüs, Siyonizm, Ayetullah Humeyni, Şah Muhammed Rıza Pehlevî

* Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü Doktora Öğrencisi, av.gurkanbicen@gmail.com

THE ZIONIST REGIME PROBLEM AS IRANIAN REVOLUTION'S LEGITIMACY SOURCE IN AYATOLLAH HUMEYNI'S DISCOURSE BEFORE 1980S

Gürkan Biçen*

Abstract

Existence of Islamic Revolution of Iran can be correlated with many factors. One of them is entity of Zionist Israel regime and has been ascribed a meaning to it that it was used against Shah Mohammad Reza Pahlavi by Ayatollah Khomeini who Leader of Revolution for delegitimize him. From this point of view, Revolution is a consequent of history which based on al-Quds. The Foundation Stone is not only a temple's base stone which under Dome of the Rock, rather a base of chain of events that centred around devouts of three abrahamic religions. Semantic worlds and events had formatted each other, Ayatollah Khomeini had used power of holly as a key to break hegemony of colonial system and thus he had invalidated all actions and pleas of Shah. The article goals under favour of historical records, verities and witnesses to bring light actors who had a part in period, telescopic semantic worlds and how Ayatollah Khomeini used all of them.

Keywords: Iran, Palestian, al-Quds, Zionism, Ayatollah Khomeini, Shah Mohammad Reza Pahlavi

* PhD Student, Sakarya University Middle East Institute, av.gurkanbicen@gmail.com

Giriş

İran İslam İnkılâbı'nın meşruiyet temellerinden birisi de Filistin'in bugünkü durumudur. Filistin'de harmanlanan sayısız olay herkes için başka bir anlam dünyası ve gerçeklik oluşturuyor. Bu haliyle Filistin mücessem "mana"ya dönüşüyor. Bu manaya nüfuz etmek hem ona bakan gözün idrak sürecini hem de manayı mücessem kılan bağlamı bilmeyi gerektiriyor. Bu ise birçok soruya yeniden cevap vermemizi zorunlu kılıyor. Yine, Filistin sadece kendisini ifade etmiyor, aksine onun anlamı ve kaderi, İran dahil olmak üzere yakınındaki ve uzağındaki birçok şeyi etkiliyor.

Herhangi bir konudaki ihtilafın lisana dayanarak başladığı ve yine lisana dayalı olarak çözüme kavuşabileceği tezine dayanan bu makale Filistin'e merbut kavramların dönüşümünü ve bunun nasıl bir mücadele alanı oluşturduğunu, Filistin'in İran İslam İnkılâbı'na giden süreçte İnkılab'ın meşruiyet temellerinden birini nasıl oluşturduğu ve din adamlarının (ulema) Pehlevi Hanedanı'nın kudretini nasıl zayıflattığı sorularına her iki ülkenin tarihine yönelik bir anlatım üzerinden ve süreçte rol alan aktörlerin anlam dünyalarını da sorgulayarak cevap vermeyi amaçlamaktadır.

İhtilafların Kaynağı ve Çözüm Yolları

Erol Güngör *Şahıslararası İhtilafların Çözümünde Lisanın Rolü* isimli doktora tezinde zihni ihtilafların eldeki malumatın farklı şekillerde kullanılmasından doğduğunu, bunun ise değişik çözümlere ve bu değişik çözümlerin de yeni ihtilaflara yol açtığını, tüm bu ihtilafların halledilmesinin ya bir uzlaşmaya yahut da bir tarafa ait görüşün diğerine hâkim gelmesine bağlı olduğunu ileri sürer.¹ Bir başka deyişle ihtilaf, kişilerin belli bir malumatı diğerinden farklı bir şekilde kullanması sebebiyle ortaya çıkar. Aynı problem karşısındaki iki insan farklı ipuçlarına dayanarak karar verebileceği gibi, kullanılan ipuçları da her fert için ayrı kıymetler taşıyabilir. Bu durumda ihtilafı çözmek veya bir anlaşmaya varmak için kullanılacak yegâne vasıta, eldeki delillerin nispi ehemmiyeti üzerinde müzakere ve münakaşaya girmektir. Bu da dil ile mümkündür.

Dil, kelimenin delalet ettiği eşya veya hadiselerin hem lügat karşılıkları hem de bu karşılıkların kişi üzerindeki etkilerini gösteren şahsi tecrübenin

¹ Erol Güngör, *Şahıslararası İhtilafların Çözümünde Lisanın Rolü*, İstanbul : Ötüken Yayınları, 1998, s. 40 vd.

bir fonksiyonu olarak tanımlanabilecek mana sistemlerini nakletmek suretiyle ihtilafın hallinde mühim bir rol oynar. Ne var ki, ihtilafın hallinin en önemli unsurlarından olan dil de bizatihi bir yarı-rasyonel sistem olmak itibarıyla mevcut hale yeni bir takım istikrarsızlık ve müphemiyet unsurları sokabilir. Zira mana kelimenin objektif tarifiyle birlikte şahsi yaşantıda yarattığı etkiye dayalı sübjektif unsurlardan mürekkeptir. Objektif mananın farklılığı ihtilafın doğumunda asli unsur olsa da, objektif tarife eklenen sübjektif etki aynı kelimenin farklı düzeylerde algılanmasına yol açar. Bu ise “tarifler üzerinde anlaşmaya varma”nın ihtilaf halindeki taraflar arasında makul bir diyalog kurmak bakımından yeterli sayılamayacağı, ihtilafın çözümünün aynı zamanda sübjektif mana farklarının giderilmesine de bağlı olduğunu gösterir.² Bunu sağlayabilmek için de, muhataplara en azından ortak bir “dil” ve “bağlam” ile hitap etmek gerekir. Böylesi bir çabanın da netice vermesi kolay değildir çünkü anlam dilden bağımsız olmadığı gibi “dil” de içinden çıktığı toplumsal ve kültürel yapıdan bağımsız değildir. Bu açıdan dil, bir dizgeden ya da bir sözcük topluluğundan öteye bir toplumun kâinata bakışının, onu kavrama biçiminin, bu kavrayış sonucunda oluşan adetlerinin, tarihinin ve hissiyatının ürünüdür. Dil ve toplum iki yönlü bir ilişki içindedir. Toplum dili inşa ederken, toplumsal bilinç de diyalektik bir şekilde dil tarafından inşa edilir ve toplum dil ile sadece konuşmaz aynı zamanda düşünür. Düşüncenin başlangıcı dil olduğu gibi kurgulayanı da dildir ve anlam bu kurgunun içinde yer alır. Bu durumda, anlama ulaşabilmek için, metnin arka planını, maksadını, bu maksadın ifade edilme biçimlerini, kısaca metni ortaya çıkaran tarihsel koşulları da bilmek gerekir. Zira anlamın oluştuğu ve değiştiği asli zemin süregelen “şimdi”lerden oluşan tarihtir ve tarih bilincimiz, konuşan ile konuşulanan nerede durduklarını fark etmeyi sağlayacak yegâne imkândır. Bu asli zeminden istifade edebilmenin ilk şartı, tasavvur birbirine eklenen kavramları gerektirdiğinden, kavramlara vakıf olmaktır. Öncüllerin ve neticelerin oluşturduğu dizinin anlamlı bir bütün oluşturabilmesi tek tek kavramların bilinmesine bağlıdır.³

Tüm bu hususlar milletlerarası ihtilaflarda da geçerlidir.⁴ İsrail’in yarattığı problem de bundan arı değildir ve Kudüs’ün dünya tarihinin dayanak nok-

² a.g.e., s. 40 vd.

³ Dücane Cündioğlu, *Sözlü Kültür’den Yazılı Kültür’e Anlamın Tarihi*, İstanbul: Tibyan Yayınları, 1997, s.15 vd.

⁴ Güngör, *Şahıslararası İhtilafların Çözümünde Lisanın Rolü*, s.91.

tası ve hatta omurgası olduğunu bilmeden tarih yazmanın imkânı yoktur.⁵

Filistin Özelinde Anlam Dünyalarının Oluşumu ve Dönüşümü

Birçok stratejik savaşın cephe hattı, üç dinin kutsal mekânı olan, M.Ö. 5000 yılından beri meskûn, defalarca yıkılıp yeniden yapılan, tüm iktidar ve hâkimiyetin Tanrı'nın elinde bulunduğu, peygamberlerin ardından yüce rahipler tarafından yönetilen Kudüs'ü barındıran Filistin nedir?

Adını Deniz Kavimleri'nin bir kolu olan Filistinlilerden alan Filistin,⁶ M.S. 130'da Romalı Hadrianus Yahudiye şehrini haritadan silip bölgenin ismini Filistin olarak değiştirene kadar farklı şekillerde anıldı. Tarihin akışı bu anlamları farklılaştırdı ve kimi zaman da karmaşık hale getirdi. Öyle ki, Hadrianus'un Yahudilere düşmanlık sebebiyle verdiği, Kitab-ı Mukaddes'in ise, kültür eksikliğini tanımlamak için kullandığı Filistin ismi, yirminci yüzyılın ilk yarısında Yahudileri işaret etmek için kullanıldı. Araplar ise "Filistinli Arap" olarak anıldı.⁷ Ne var ki, "Arap" ibaresinden kastın ne olduğu da tartışmalıydı. Kimi kaynaklar "Arap" kelimesinin "Yahudi" kelimesinin karşısında kullanıldığını ve milliyetçi uzantı kelimeye başka bir anlam katana kadar "Müslüman"ı ifade ettiğini ileri sürer.⁸ Bu durumda Filistin eksenli kavramların değişime uğradığını, herkesin kendi penceresinden gördüğü bir Filistin'in ve Filistinlinin olduğunu söyleyebiliriz. Bir başka ifadeyle, Filistin'i tarif etmek onu yoğuran kimlikleri tarif etmektir. Buna, Yahudilerden başlamak tarihi sıraya da uygundur.

Sami halkların bir kolu olan ve tek Tanrı'ya inanan İbranilerin Filistin'de bir krallık kurmalarından önceki tarihleri belirsizdir. Bilinen, onların da M.Ö. 13.yüzyıldaki büyük Arami göçünde topraksız kaldıklarıdır. İbranilerin etnik bir topluluk mu yoksa bir sosyal sınıf mı oldukları bilinmeyen Habiruların bir kolu olduğunu ileri sürenler de bulunmaktadır.⁹ Habirular ile İbraniler arasında böyle bir ilişki ihtimaline rağmen Yahudiler etnik kö-

⁵ Simon Sebag Montefiore, Kudüs –Bir Şehrin Biyografisi-, Çev: Cem Demirkan, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016, Önsöz xx

⁶ Montefiore, Kudüs, s.20.

⁷ a.g.e., s.433.

⁸ Cafer Abdürrezzak, Müslümanlar ve Filistin Meselesi, Çev: M. Murat Arısal, H. Uğur Polat, 2.Baskı, İstanbul:Objektif Yayınları, 1992, s.24-25.

⁹ Roger Garaudy, İlahi Mesajlar Toprağı Filistin, Çev: Cemal Aydın, 1.Baskı, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı, 2011, s.72-73.

kenlerini yaklaşık 4 bin yıl evvel yaşayan Hz. İbrahim'e dayandırırılar.¹⁰ Tevrat, Hz. Nuh'un oğlu Sam neslinden olan Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İshak ve ardından da Hz. Yakup'u İbrani halkının ataları kabul eder.¹¹ Garaudy'ye göre, İbranilerin dini aşamalarını kronolojik olarak aktarmaya yetecek bilgi yoktur¹² ve tarihi şema da büyük oranda hayalidir.¹³ Dini açıdan bakıldığında Yahudilik, Hz. Musa'nın, Hz. Yakub'un on iki oğlunun soyundan gelen on iki kabileyi Mısır'dan çıkarıp Sina'ya götürmesi ve burada Tanrı'dan Tevrat'ı almasıyla başlar.¹⁴ Ancak mezkur on iki kabileden onu tarihten silinmiştir. Günümüz Yahudileri geçmişteki Yehuda Krallığı'nda yaşayan son iki kabilenin torunlarıdır.¹⁵ Tek Tanrı inancını Yahudiler icat etmemişlerdir ancak tektanrıcılığı sosyal kurtuluş hareketinin motor gücü yapan onlardır.¹⁶ Bu anlamıyla Yahudiler, ataları Hz. Nuh'u sosyal boyutu olmadığı gerekçesiyle Yahudi saymazlar.¹⁷

Filistin, Yahudi eksenli dini-siyasi bir bakışla, "Seçilmiş Halk" Yahudilerin merkezi, "İnsan" ile "Tanrı"nın iletişim kurduğu "Seçilmiş Şehir" Kudüs'ün bulunduğu "Seçilmiş Ülke"dir.¹⁸ Siyon olarak da bilinen Moriah (Tapınak) Dağı'nın tam ortasındaki küçük bir oda Yahudi mukaddesatının odağıdır. Hz. Süleyman tarafından inşa ettirilen ve daha sonra Babil kralı Nebukadnezar tarafından yıktırılan Kudüs Tapınağı'ndaki bu bölüm Tanrı'nın ikamet ettiği mekân, "Kutsalların Kutsalı" (Heichal ve Kodesh Kodashim) olarak bilinirdi.¹⁹ Günümüzde bu odanın Kubbetüs Sahra içindeki bir kayanın üzerinde bulunduğu inanılmaktadır. Buradaki Muallâk Taşı'nı, Tapınak'ın temel taşı olarak kabul eden Yahudiler Tapınak'ın temel taşının bugün Kubbetüs Sahra tarafından örtüldüğünü savunurlar.²⁰ Babillilerin Tapınak'ı yıkışına dünya tarihi kayıtsız kalmıştır.²¹ İkinci Tapınak ise

¹⁰ Rabi Benjamin Blech, Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik, Çev: Estreya Seval Vali, 2.Baskı, İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 2003, s.35.

¹¹ Abit Yaşaroğlu, Yahudilik ve Siyonizm Tarihi, İstanbul: Pınar Yayınları, 2013, s.16.

¹² Garaudy, İlahi Mesajlar Toprağı Filistin, s.74.

¹³ Roger Garaudy, İsrail Mitler ve Terör, Çev: Cemal Aydın, 7.Baskı, İstanbul: Pınar Yayınları, 2005, s.34.

¹⁴ Salime Leyla Gürkan, Ana Hatlarıyla Yahudilik, İstanbul: İSAM Yayınları, 2014, s.15.

¹⁵ Montefiore, Kudüs, s.6.

¹⁶ Garaudy, İlahi Mesajlar Toprağı Filistin, s.63-64.

¹⁷ Blech, Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik, s.68.

¹⁸ Montefiore, Kudüs, Önsöz xxii

¹⁹ a.g.e., s.3.

²⁰ a.g.e., s.152.

²¹ Garaudy, İlahi Mesajlar Toprağı Filistin, s.94.

yıkılan Tapınak'ın yerine M.Ö. 516'da inşa edilmiştir. M.S. 70'de Romalılar tarafından yıkılan bu Tapınak'tan kalan, Batı Duvarı (Ağlama Duvarı) denilen kısımdır. Ortodoks ve Muhafazakâr Museviler Üçüncü Tapınak'ın Mesih gelmeden evvel bu noktada inşa edileceğine inanırlar.²²

Yahudiler Filistin'den sürülmelerini Tanrı ve insanlarla ilişkilerini düzenleyen ahde sadakatsizliklerine bağlarlar.²³ Yahudilere göre, Tanrı'ya yapılan haksızlık insanlara yapılan haksızlıktan daha çabuk affedilir.²⁴ Bu sebeple Babil Sürgünü'nü yetmiş, Roma Sürgünü ise iki bin yıl sürmüştür.²⁵ Bu bağlamda ele alındığında, anlaşmaya sadakat gösterdikleri sürece Filistin sadece Yahudilere ait olacaktır. Ne var ki, Yahudiler anlaşmayı bozmuştur.²⁶

Filistin'e bağlanan Yahudi kimliği yalnız sürgünler ve asimilasyonla izah edilemez. Bu kimlik "Geri Dönüş" beklentisi ile de şekillendirilmiştir. Roma sürgününün ardından Avrupa'ya dağılan Yahudiler Fransız İhtilalı'nın milliyetçi rüzgârından etkilenmişse de, o dönemde Avrupa, Yahudileri bir "millet" saymıyordu.²⁷ Hristiyanlar Batı'daki Yahudileri "sosyal bir kanser", "imparatorluğun içinde yaşayan parazitler", "bir millet değil, 'mistik, belirsiz ve uhrevî' bir topluluk" olarak görüyordu.²⁸ Başlangıçta "millet" olmaya direnseler de, Yahudileri Filistin'e yönlendirerek, Batı'yı onlardan kurtarmak amacına da hizmet eden Siyonizm'in etkisiyle yüz yıl içinde ruhani akımlar bile milliyetçilikten etkilendi.²⁹ Böylece Siyonizm Yahudi kimliğine seküler,³⁰ milliyetçi, sömürgeci,³¹ siyasi, illegal ve şiddet yanlısı bir yön de eklemiş oldu.³² Ne var ki, bu kimliğin Yahudi olduğu tartışmalıdır. Siyonizm'in Yahudi kimliğini saptırdığını söyleyen Ortodoks Yahudiler olduğu gibi,³³ Müslüman dünyadan da onları Yahudi saymayanlar vardı. Bir konuşmasında Ayetullah Humeyni, "*Biliyoruz ki, Yahudiler*

²² Montefiore, Kudüs, s.3.

²³ Blech, Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik s.67-68.

²⁴ a.g.e., s.70.

²⁵ Yaşaroğlu, Yahudilik ve Siyonizm Tarihi s.38.

²⁶ Garaudy, İlahi Mesajlar Toprağı Filistin, s.66.

²⁷ a.g.e., s.198.

²⁸ Montefiore, Kudüs, s.441.

²⁹ Garaudy, İlahi Mesajlar Toprağı Filistin, s.203.

³⁰ Montefiore, Kudüs, Önsöz xxii

³¹ Garaudy, İsrail Mitler ve Terör, s.18-19.

³² Garaudy, İlahi Mesajlar Toprağı Filistin, s.289-290.

³³ a.g.e., s.286.

onlardan (Siyonistlerden) farklıdır; (...) onlar Yahudi değildir; onlar Yahudi adına bir takım işler yapan siyasi kişilerdir”, diyordu.³⁴

Hz. Musa'dan Siyonistlere uzanan bu tarih Filistin'e eklenilen anlatıların da tarihidir ve bu ülkenin kutsiyetine inanan sadece Yahudiler değildir. Filistin'in kutsallığı düşüncesi Hıristiyan ve Müslümanlar tarafından da miras alınmıştır. Hıristiyanların bir kısmı İsa'nın zuhuru için Yahudilerin İsrail'e dönmesinin şart olduğu inancını dini bir saplantıya dönüştürmüş ve bu inancın seküler karşılığı olan Siyonizm'e yönelmiştir.³⁵ Ancak bu, Hıristiyanların Yahudileri sevdiği ve dini açıdan doğru kabul ettikleri anlamına gelmez. Zira Hıristiyanlar, Yahudilerin Tanrı'nın gözünden düştüğünü ve Yahudi mirasının gerçek varisinin kendileri olduğunu düşünürler. Tıpkı ilk Hıristiyan Siyonistler denilebilecek İngiliz Püritenler gibi, Evanjelist Hıristiyanlar da Siyonizm lehine lobi yapar ve “Kudüs merkezli bir Siyonist devlet” fikrini savunurken, İsrail devletinin kurulması ve Üçüncü Tapınak'ın inşasından sonra Zeytin Dağı'nda belirecek olan Aziz Micheal'ın Deccal ile savaşaacağına, Yahudilerin din değiştirip Hıristiyan olacaklarına ya da imha edileceklerine, ardından İsa'nın gelip bin yıl hüküm süreceğine inanırlar.³⁶

Müslümanlar ise, hem ilk kıbleleri olması hem de miracın gerçekleştiği yer olarak kabul etmeleri sebebiyle burayı kutsal sayarlar. Kudüs'ü savaşmadan bizzat teslim alan ikinci halife Hz. Ömer olsa da günümüzdeki İslami Tapınak Dağı'nın kurucusu, Eski Antonia Kalesi'nin yerine Kubbetüs Silsile isimli ilk camiye inşa eden Muaviye'dir. Onun ardından Abdülmelik M.S. 691'de Tapınak'ın Temel Taşı üzerine İlahi misyonun sürekliliğini ve sahipliğini gösteren Kubbetüs Sahra'yı inşa etti. Bundan sonra da Cuma namazları için Tapınak Dağı'nın güney ucuna Mescidi Aksa inşa edildi ve böylelikle Tapınak Dağı İslam'ın mukaddes mekânına çevrildi.³⁷

Kudüs'ün dini ve siyasi önemini kaybettiği dönemlere rağmen Kudüs ve Filistin'e yönelik ilgi üç dinin mensuplarını derin bir çekişmenin içine sürüklemiştir. Haçlı Seferleri sırasında Aslan Yürekli Richard, Selahaddin'e yazdığı mektupta, “*Kudüs bizim için dini bir meseledir ve sadece tek kişi kalsa bile ondan vazgeçmeyiz.*”, derken, Selahaddin'in cevabı da benzer şekilde olmuştur: “*Kudüs sizin olduğu kadar bizindir de –hatta bizler için*

³⁴ İmam Humeyni Açısından Filistin, 1.Baskı , İstanbul,: İhsan Yayınları, tarihsiz, s.33-34.

³⁵ Montefiore, Kudüs, Önsöz xxii

³⁶ a.g.e., s.501-502.

³⁷ a.g.e., s.188.

daha mübarektir.”³⁸Amerikalı misyoner William Thomson’a göre “*Kudüs tüm Hıristiyan dünyasının ortak malıydı.*”³⁹ Ezher uleması ise, “*Filistin Arapların ve Müslümanların malıdır*”⁴⁰ demişti. Benzer şekilde, Ayetullah Humeyni, “*Kudüs Müslümanlarındır ve onlara geri verilmesi gerekir.*”, diyordu.⁴¹

Kudüs’te yaşayanların birbirine bakışları da farklıydı. Yahudilerle ilişkileri M.Ö. IX.yüzyıla kadar uzanan Arapların Hıristiyanlık ve İslam sonrası Yahudi telakkisi aynı değildi.⁴² Müslüman Araplar Sefarad Yahudilerine “Yahud, avlad Arab” (Yahudiler Arapların oğulları) derken, Arap Ortodoks Hıristiyanlar geleneksel Paskalya şarkılarında Yahudilere hakaret eder ve kiliseye yaklaştırmazlardı.⁴³ Batı Hıristiyanlığı ise Müslümanları gerçek dinden (Hıristiyanlık) dönmüş Muhammed’in sapkın takipçileri olarak görür,⁴⁴ mızımız Yahudilerin Duvar’da toplanıp ibadet etmeleri ile dalga geçerdi.⁴⁵ Halkın ortak dili Arapça ve Türkçeydi.⁴⁶ Ancak Yahudilerin geneli Sinagog dışında Arapça konuşurdu.⁴⁷

Son 200 yılda Filistin, emperyalist hevesleri de yüklenmiştir. Bölgedeki hedeflerine ulaşmak isteyen Fransa ve Rusya Kudüs’ü siyasetlerinin merkezine yerleştirmişti. Rusya “doğudaki hâkimiyet”ini kilise vasıtasıyla yürüteceği bir kültür saldırısıyla gerçekleştirmeyi planlıyordu. Fransızlar Katolikleri, Ruslar Ortodoksları koruma bahanesiyle Filistin’e yönelirken, İngiltere’nin koruma sağlamak için müdahale edebileceği kadar Protestan yoktu ve İngiliz siyasetçiler Rus ve Fransız etkisini dengelemek için Yahudileri korumaktan başka yol olmadığını gördüler. Bu, tümüyle siyasi bir tercihti. İngiltere’nin Kudüs elçisinin özel görevi, kendisine başvuran Rus Yahudiler de dahil olmak üzere Yahudilere koruma sağlamak olmuştur.⁴⁸

³⁸ a.g.e., s.210.

³⁹ a.g.e., s.341.

⁴⁰ Abdürrezzak, Müslümanlar ve Filistin Meselesi, s.60.

⁴¹ İmam Humeyni Açısından Filistin, s.138

⁴² S.D. Goiten, Yahudiler ve Araplar –Çağlar Boyu İlişkiler-, Çev:Nuh Arslantaş, Emine Buket Sağlam, İz Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul, 2011, s.23.

⁴³ Montefiore, Kudüs , s.363.

⁴⁴ Edward Said, Şarkiyatçılık, Çev: Berna Ülner, 7.Baskı İstanbul: Metis Yayınları, 2013, s.72.

⁴⁵ Montefiore, Kudüs, s.358.

⁴⁶ a.g.e., s.362.

⁴⁷ Goiten, Yahudiler ve Araplar, s.26.

⁴⁸ Montefiore, Kudüs, s.338.

1800 ile 1875 arasında Kudüs hakkında basılan 5.000 kitap İngiltere'nin bölgeye ilgisini gösterir. Westminster başrahibi Arthur Stanley'in İncil tarihi ve arkeolojik spekülasyonlar üzerine yazdığı kitabı İngilizleri "Kudüs'ün onlar için İngiltere'den bile daha önemli bir yer" olduğuna ikna etmişti. Alman arkeologların 'Barışçı Haçlı Seferi' adını verdikleri modern arkeoloji emperyalist Hıristiyanların elinde kısa sürede sadece geçmişini inceleyen bir disiplin olmaktan çıkıp geleceği kontrol etmenin de bir aracına dönüşmüştü. Arkeoloji aynı zamanda askeri amaçlara da hizmet ediyordu. Londra'nın doğu uzmanları arkeoloji casusluğu sayesinde Filistin coğrafyasını gayet iyi öğrenmişler, ülkeyi fotoğraflayıp haritasını çıkarmışlardı.⁴⁹

Avrupa merkezli bu haritaya göre Filistin, Marshall Hodgson'un karakterize ettiği Orta Doğu'da yer alıyordu.⁵⁰ Tayyar Arı Fas'tan Afganistan'a, Kafkaslardan Yemen'e uzanan bu geniş bölgenin temel özelliğini dini anlamda Müslüman, etnik anlamda ise Türk, Fars ve Arap çoğunluğu barındırmak olarak gösterir.⁵¹ Ancak tüm bunların ötesinde "Orta Doğu", Şarkiyatçılar tarafından yaratılan ve Şark'ı betimlemeyi, egemenlik altına almayı, ona dair askeri, siyasi, kültürel, dini ve ekonomik görüşleri meşrulaştırmayı, onu edilgen kılmayı amaçlayan bir imgedir.⁵² Bir başka ifadeyle "Orta Doğu" tanımı sadece bir bölgeyi değil, bu bölgenin Batı dünyası ile olan ilişkisini de gösterir ki, bu da Batı'nın egemenliği, Orta Doğu'nun boyun eğmişliğidir. Bir Avrupalı için bu tanımın algıdaki uzantısı basittir; Orta Doğu boyun eğmiştir çünkü Avrupa kimliği tüm diğerlerinden üstündür.⁵³ Bu üstünlük Mısır'ı ele geçirmek için yola çıkan Napolyon Bonapart'ın sadece askeri gücünden değil, beraberinde getirdiği yüzlerce bilim adamından da kaynaklanır.⁵⁴ Bu istila Avrupa ile Orta Doğu'nun ilişki biçimini de belirlemiş, Doğu-Batı arasında günümüzde de varlığını devam ettiren egemen süreçlerin başlangıcı olmuştur.⁵⁵ Bu seferin sonucunda kaleme alınan kitaplar Avrupalıların tasavvurunda Orta Doğu'yu zalim ve beceriksiz Türkler, sızlanan Yahudiler ve ilkel ve vahşi Arapların yaşadığı bir bölge

⁴⁹ a.g.e., s.405.

⁵⁰ Charles LINDHOM, İslam Topluluklarında Gelenek ve Değişim, Çev: N. Çelik, N. Durmuş, Ş. Sakarya, 1.Baskı, İstanbul: Elips Yayınları, 2004, s.26.

⁵¹ Tayyar ARI, Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Dora Yayınları, Bursa, 2014, s.19.

⁵² SAİD, Şarkiyatçılık, s.13.

⁵³ a.g.e., s.17.

⁵⁴ MONTEFIORE, Kudüs, s.314.

⁵⁵ SAİD, Şarkiyatçılık, s.52.

olarak belirlemiştir.⁵⁶ Böylece Orta Doğulu olarak Filistin, onu “bağımlı bir ırk”ın üyesi sayan,⁵⁷ siyasal açıdan var olmadığına, var olacak ise ancak bir Orta Doğulu olarak var olması gerektiğine inanan ırkçı ve siyasal emperyalist bir ağın nesnesine dönüşmüştür.⁵⁸

Görüldüğü üzere, Filistin’de sadece iki taraf değil, iç içe geçmiş kültürler ve kademeli bağılıklar bulunmaktadır. Bu ise Filistin’in hem objektif tarifini hem de bu tarifi etkileyen sübjektif halleri karmaşıklaştırmakta ve meseleye dahil olanları bakılan pencereye göre farklı bir neticeye götürmektedir. Buna binaen Montefiore, Kudüs tarihinin hem hakikatin hem de efsanenin tarihi olduğunu, İsraililer, Filistinliler ve on dokuzuncu yüz yılın Evanjelist emperyalistlerinin aynı olayları ele alıp hepsinden birbiriyle çelişen doğrular ve manalar çıkarma suçunu işlediklerini savunur.⁵⁹ Benzer şekilde Edward Said de, insanlar tarafından yaratılan tarihin suskunluklar, geçiştirmeler, dayatılan biçimler ve biçimsizlikler yoluyla bozulması ve yeniden yazılmasının mümkünlüğüne dikkat çeker.⁶⁰ Bu durumda herkesin anlam dünyasında başka bir Kudüs, Filistin, Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman’ın yer aldığını söyleyebiliriz.

Medenileştirilecek Halklar, Sömürge Düzeni ve Siyonizm

Filistin hakkında gerçeğe ulaşmak isteniliyorsa, “coğrafi keşifler”, “sömürgecilik”, “Siyonizm”, “Manda” kavramları muhakkak ele alınmalıdır zira 20.yüzyıl tüm bu kavramların kesişme noktasını oluşturmuştur. Avrupalıların “Yeni Dünya”yı işgale başlamalarına kapı aralayan Christopher Colombus’un Amerika’ya ulaşması insanlık tarihinde bir kırılma noktası sayılabilir.⁶¹ Amerikan Başkanı Woodrow Wilson “*Tanrı bu ülkeyi barışçıl ve insan haklarına saygılı kişilere verdi ve burasını Avrupalılar medeniyeti getirsinler diye işgal edilmemiş halde/bakir bıraktı*” dese de, Avrupalıların gelişinden evvel Amerika, beyaz kolonyalistler tarafından yok edilen yerli halkların yurduydü.⁶² Ne var ki, sömürgeci bakış açısı, bir toprakta Beyaz-

⁵⁶ MONTEFIORE, Kudüs, s.325.

⁵⁷ SAİD, Şarkiyatçılık, s.102.

⁵⁸ a.g.e., s.36.

⁵⁹ MONTEFIORE, Kudüs, Önsöz xxiv

⁶⁰ SAİD, Şarkiyatçılık, s. İv.

⁶¹ Jaques Attali, 1492, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, 2.Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi, 1999, s.11.

⁶² Henry Kissenger, Diplomasi, Çev: İbrahim H. Kurt, 6.Baskı, İstanbul: İş Bankası

lar, yani Batılılar oturmuyorsa orayı “boş” kabul ediyordu.⁶³ Meskûn bir kıtaya gelerek yerli halkı katleden bu yeni yerleşimciler kendilerini suçlular olarak değil, “kıtayı medenileştiren insanlar” olarak tanımladılar.⁶⁴ Wilson Avrupa'nın Amerika kıtasına götürdüğü medeniyetin gururu içindeyken, sömürgeci emellerle Filistin'e yönelen İngiltere'de hazırlanan bir tezkerede Wilson'un sözlerine benzer ifadeler yer alıyordu: “*Halkı olmayan bir ülke bulunmaktadır ve Tanrı bilgisi ve merhameti ile bizlere ülkesi olmayan bir halkı işaret etmektedir.*”⁶⁵ Sömürge oyunu artık yeni bir aşamaya geçmişti ve “sömürgeleştirme” ticari, dini, askeri, kültürel ve haberleşmeyle ilgili çıkarların belirlenmesi –hatta yaratılması- anlamına geldiği kadar araçların belirlenmesini de içeriyordu.⁶⁶ Sömürgeci devletlerin yarışan çıkarlarının icra aracıya buna elverişli olan Siyonizm'di.

Bir Rus Yahudi olan Nathan Birnbaum tarafından siyasi literatüre sokulan “*Siyonizm*” tabiri “*Musevileri Filistin'e yerleştirmek amacını güden ve üyelerinin Yahudilerden oluştuğu bir siyasi parti örgütü*” olarak anlaşılmıştır.⁶⁷ Ancak Siyonizm'in kökeni 1260'larda, Yahudileri Kudüs'e dönüp yerleşmeye teşvik eden Haham Moses ben Nachman'a kadar uzanır.⁶⁸ 1881'de Odessa'da “*Hovavei Zion*” (Siyon Aşıkları) adı ile kurulan ve Siyonizm'in ilk basamağı olarak kabul edilen bir dernek, Rusya'daki Yahudileri Filistin ve Kudüs'e nakletmeyi ve orada bir tarım toplumu kurmayı amaçlıyordu.⁶⁹ Ne var ki, 1882'de yayımlanan Yahudi karşıtı kararların ardından Rusya'yı terk eden Yahudilerin çok azı Filistin'e gittiler. Seküler Yahudilerin kontrolüne geçene kadar Siyonist öncülerin “*Siyon Arayışı*” kitabının yazarı haham Zvi Hirsch Kalischer gibi Ortodoks hahamlar olduğunu, bunların Geri Dönüş'ü Mesih beklentisi üzerine bina ettiklerini söyleyebiliriz.⁷⁰ Filistin'e doğru yola çıkan bu “*Öncüler Filistin'e hayatlarının*

Yayımları, 2007, s.39.

⁶³ Garaudy, İlahi Mesajlar Toprağı Filistin, s.256.

⁶⁴ Kissenger, Diplomasi, s.28.

⁶⁵ Montefiore, Kudüs, s.336.

⁶⁶ Said, Şarkiyatçılık, s.110.

⁶⁷ Işıl Işık Bostancı, XIX.Yüzyılda Filistin, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal BilimlerEnstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Elazığ, 2006, s.88.

⁶⁸ Montefiore, Kudüs, s.280.

⁶⁹ Nazgul Sultanova, İsrail'in Siyasi Yapısındaki Rus Yahudilerinin Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2011, s.8.

⁷⁰ Montefiore, Kudüs, s.378.

*anlam ve amacını başka hiçbir yerde bulamadıkları için geliyorlardı.”*⁷¹

1896’da, Theodor Herzl adında, kendisini “*bir agnostik*” olarak tanımlayan Avusturyalı gazeteci,⁷² Geri Dönüş’ü “*Filistin bizim asla unutmadığımız tarihi yuvamızdır. Makkabiler yeniden doğacak. Kendi toprağımızda özgür insanlar olarak yaşayacak ve kendi evlerimizde huzur içinde öleceğiz.*”, diyerek ilan ettiği bir kitap yayımladı: *Yahudi Devleti*.⁷³ Herzl için bu “*ne sosyal ne de dini, sadece milli bir mesele*”ydi. Hatta ona göre Siyonizm sömürgeci bir doktrindi. Cecil Rhodes’e yazdığı bir mektupta Herzl, “*Mösyö Rhodes, niçin size müracaat ettiğimi merak ediyorsunuzdur. Çünkü benim programım da bir sömürge programıdır.*”, ifadesine yer veriyordu. 1897’de topladığı Basel Kongresi Siyonizm’in üç temelde yükselen bir hareket olduğunu teyit etti: Siyasi, milliyetçi ve sömürgeci.⁷⁴

Bir Yahudi devletinin kurulması fikrine karşı çıkanlar bunu “*Tevrat bizim vatanımızdır*” ifadesinde yükselen Yahudi geleneğine ters buluyorlardı.⁷⁵ Zira Tapınak’ın tahribinden sonra Kitab-ı Mukaddes, Yahudi devleti ve Tapınak’ın yerini almış, “*Yahudilerin seyyar anavatani, seyyar Kudüs’ü*” haline gelmiştir.⁷⁶ Yahudilerin kullandığı “*Gelecek yıl Kudüs’te*”, sözü, siyasi bir slogandan çok manevi bir ifadeydi.⁷⁷ Siyonistler, “*Yahudiliğimiz ve Siyonizm’imiz birbirinin aynısıdır*”, diyerek,⁷⁸ Siyonizm, Musevilik ve Yahudiliğin eşdeğer kavramlar olduğunu kanıtlamaya yönelik sınırsız bir propaganda yürütseler de,⁷⁹ Siyonizm’in Yahudi kimliğine aykırı olduğunu düşünen Amerika’nın sözü geçen Yahudi lideri Haham İzak Meyer, 1897’de düzenlenen Montreal Konferansı’nda onaylanan önergeye şu ibareleri yerleştirmişti: “*Bizler bir Yahudi devleti kurulmasına ilişkin her türlü girişimi temelden reddediyoruz. Böylesi girişimler, Yahudi peygamberlerinin ilk önce ilan ettikleri... İsrail misyonununun saptırılmış bir anlayışını apaçık ser-*

⁷¹ Garaudy, İlahi Mesajlar Toprağı Filistin, s.279.

⁷² Garaudy, İsrail Mitler ve Terör, s.18.

⁷³ Montefiore, Kudüs, s.373.

⁷⁴ Garaudy, İsrail Mitler ve Terör, s.18-19ve yine sömürgeci yöntem ve uygulamalar için s.173-187 arası

⁷⁵ Garaudy, İlahi Mesajlar Toprağı Filistin, s.286

⁷⁶ Montefiore, Kudüs, Önsöz xxii

⁷⁷ Peter Mansfield, Ortadoğu Tarihi, çev:Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul: Say Yayınları, 2012, s. 237

⁷⁸ Montefiore, Kudüs, s.378

⁷⁹ Hamit Bozarıslan, Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi, 3.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.82

gilemektedir... Bizler Yahudiliğin hedefinin siyasi ve milli olmayıp manevi olduğunu beyan ediyoruz."⁸⁰

Siyonizm Yahudi devleti kurmayı hedefliyordu ama 20.yüzyılın başlarında Filistin'deki Yahudi nüfus %3 kadardı.⁸¹ Bunun ise bir Yahudi devleti kurabilmek için yetersiz olduğu açıktı. Siyonist hareketin önemli isimlerinden Yahudah Alkalai "Kutsal Topraklar"ın yeniden fethi için üç yol öngörüyordu; diplomasi, satın alma ve kılıç.⁸² Diplomasi ve satın alma yolları birlikte deniyordu. Siyonizm'in Almanya'nın gücünü yaymak için bir araç olacağını düşünen Almanya'nın Türkleri ikna çabası sonuç vermemişti.⁸³ Yahudi kapitalistlerin Avrupa'da güçlendiği 18.ve 19.yüzyıllarda Yahudiler için Osmanlı ülkesinden toprak satın almanın Yahudilerin Filistin'e dönüşünü sağlayabileceği konuşuluyordu.⁸⁴ Bu plan uzun süre gündemden düşmedi ve çeşitli yollarla Osmanlı hükümetlerine sunuldu. 1901 yılında Filistin'de toprak alımı için Ulusal Yahudi Fonu kuruldu.⁸⁵ Sadrazam Avlonyalı Ferit Paşa, 1903 yılında, Siyonist hareketin destekçilerinden Parisli Baron Rothschild'in Tel Aviv'de 20 bin hektar arazi kiralama talebini Filistin'in Araplara ait olması ve bu durumu değiştirmek için dini veya siyasi bir nedenin bulunmaması sebebiyle kabul etmezken,⁸⁶ plan, Filistin'e olmamak kaydıyla İmparatorluk topraklarına Yahudi göçüne karşı olmayan Sultan II.Abdülhamid'in önüne geldiğinde, Abdülhamid bunu kesin bir şekilde reddetti.⁸⁷ Buna rağmen göçler ve Avrupalıların Kudüs'e yatırımları sürüyordu.Yahudah Alkalai'nin üçüncü yolunun önünü açansa, dengeleri değiştiren I.Dünya Savaşı oldu.

Avlonyalı Ekrem Bey Siyonistlere Filistin yolunu İngilizlerin açtığını söyler.⁸⁸ Savaş ile birlikte İngiltere'nin Siyonizm'e ve Siyonistlere bakışı değişmişti. Harbin aldığı seyir yüz binlerce Amerikalı Siyonist'in ve Siyonistler lehine lobi yapan Evanjelist Hristiyan'ın desteğine ulaşmak için Arthur Balfour'u, "*Ben Siyonist'im*" demeye ve Yahudilerin "*milattan önce beşinci*

⁸⁰ Garaudy, İsrail Mitler ve Terör, s.22.

⁸¹ Bostancı,XIX.Yüzyılda Filistin, s.158-159.

⁸² Yaşaroğlu, Yahudilik ve Siyonizm Tarihi, s.49.

⁸³ Mansfield, Ortadoğu Tarihi, s.240.

⁸⁴ Montefiore, Kudüs, s.329.

⁸⁵ Mansfield, Ortadoğu Tarihi, s.238.

⁸⁶ Avlonyalı Ekrem Bey, Osmanlı Arnavutluk'undan Anılar, Çev: Atilla Dirim, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.134-135.

⁸⁷ Bostancı, XIX.Yüzyılda Filistin s.93 ve yine s.103-104.

⁸⁸ Avlonyalı Ekrem Bey, Osmanlı Arnavutluk'undan Anılar, s.135.

yüzyıldaki Yunanlılardan sonra insanlığın en yetenekli ırkı” olduğunu fark etmeye, Churchill’ide onu desteklemeye sevk etmişti.⁸⁹ 9 Kasım 1917’de Balfour, Lord Rotschild’e hitaben, Yahudilere Filistin’de bir yurt vaat eden tarihi deklarasyonunu yayımladı. Deklarasyon, Filistin halkının %90’ını oluşturan Arapları vatandaşlık ve dini hakları –ama siyasal hakları değil- zarar görmeyecek “mevcut Yahudi olmayan topluluk” sayıyordu.⁹⁰ İngiltere amacına ulaşmıştı. 1918 yılı içinde Fransa ve İtalya’nın ardından,⁹¹ “Benim gibi bir rahibin oğlunun Kutsal Toprakları halkına iade etmesinin nasıl bir şey olduğunu düşünün”, diyen Amerikan Başkanı Wilson da Balfour Deklarasyonu’nu benimsemişti.⁹² Herzl’in imparatorlar tarafından bahşedilip kapitalist Yahudiler tarafından finanse edilecek Siyonist devleti tarih sahnesine çıkmak için bir adım daha atmıştı ancak Osmanlılar henüz yenilmemiş ve Araplara verilen sözlerin tutulmayacağı söylenmemişti.⁹³

1918’de Filistin’deki Yahudi nüfusu 56.000’e ulaşmıştı ama bu hala yetersiz bir sayıydı.⁹⁴ Savaş, Yahudi göçü için bir fırsat olsa da Balfour Deklarasyonu’na rağmen Filistin’e göç sınırlıydı. Bunun sebepleri arasında Ruhi Halidi gibi Arap kökenli Osmanlı liberallerinin Siyonizm’i tehlike olarak görüp İstanbul’da Siyonizm aleyhine çalışmaları da yer alıyordu.⁹⁵ Bununla birlikte Siyonist harekete tüm Arapların aynı şekilde baktığını söylemek de yanlış olur. Bazıları Siyonist hareketin kendi ikballerine faydalı olacağını düşünüyordu. Bunlar İngiliz menfaatleriyle uyduğunu varsaydıkları çıkarlarına ulaşmada Siyonizm’i bir araç olarak gördüler. Haşimi ailesi bunlardan birisiydi.

Bir Arap Haşimi Krallığı kurma hayalindeki Şerif Hüseyin İngiltere’nin Osmanlı yönetimine karşı acilen bir Arap ayaklanmasına ihtiyaç duyduğu dönemde yeniden ortaya çıktı. İngiliz siyaseti, T.E. Lawrence’nin tabiriyle, “görünüşte kol kola girerek”⁹⁶ bir yandan Şerif Hüseyin’i bütün Arapla-

⁸⁹ Montefiore, Kudüs, s.415.

⁹⁰ Mansfield, Ortadoğu Tarihi, s.242.

⁹¹ Fahir Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi -1914-1995-, 1.Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014, s.182.

⁹² Montefiore, Kudüs, s.430.

⁹³ a.g.e., s.379.

⁹⁴ Garaudy, İlahi Mesajlar Toprağı Filistin, s.269.

⁹⁵ Montefiore, Kudüs, s.397.

⁹⁶ Nial Ferguson, İmparatorluk –Britanya’nın Modern Dünyayı Biçimlendirishi-, Çev: Nurettin Elhüseyni, 2.Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013, s.295.

rın lideri olacağına inanması için cesaretlendirip muğlâk sözler verirken,⁹⁷ öte yandan ailenin düşmanı Suudileri de destekliyordu.⁹⁸ Haziran 1916'da başlayan Arap İsyanı 30.000 Türk askerinin yerinden kımıldayamamasına neden oldu.⁹⁹ Ancak savaşta bu rolleri İngilizleri tatmin etmedi ve Hüseyin'in oğlu Faysal umulan ikbalin bedeli olarak kendisine verilecek Suriye krallığına karşılık Filistin'deki Yahudilerin toprak taleplerini kabul etti. Faysal'a göre, kendisinin kral olacağı, Siyonistler ve Haşimi ailesinin birlikte kuracağı Suriye Krallığı içinde yer alacak Filistin'de 4,5 milyon Yahudi barınabilirdi.¹⁰⁰ Ne var ki, savaşın bitimiyle karşılaşılan tablo umulan değildi.

Araplara göre, “*Uzun zamandan beri Türklerin zulmü altında yaşayan halkların kurtuluşu için*” savaşıklarını ilan eden¹⁰¹ İngiltere'nin savaşın akabinde gelişen Arap siyaseti ahlaksızlıktı.¹⁰² İngilizler ise Arapların Türklerden kurtulduklarına şükretmeleri gerektiğini ve bunun yeterli olacağını düşünüyordu.¹⁰³ Mart 1920'de Faysal Lübnan ve Filistin'i de kapsayacak şekilde Suriye kralı ilan edilirken¹⁰⁴, Şerif Hüseyin'in diğer oğlu Abdullah Fransız Suriye'si ve İngiliz Filistin'ini kabul ederek, ekonomik kaynaklardan yoksun ve İngiltere'ye sıkı bir şekilde bağlı bugünkü Ürdün'ü aldı.¹⁰⁵ Churchill şöyle diyecekti: “*Kudüs'te bir öğleden sonra Emir Abdullah'a şimdi bulunduğu Ürdün'ü verdim.*”¹⁰⁶

Nisan 1920'de Milletler Cemiyeti Filistin'i, Manda yönetimi şartları arasına dahil edilen Balfour Deklarasyonu doğrultusundaki bir madde ile İngiliz Mandası altına bıraktı.¹⁰⁷ Teoride mandalar sömürge değil, manda devletlerinin Milletler Cemiyeti'nin denetimi altında Daimi Mandalar Komisyonu aracılığıyla bölgeyi yönettikleri bir emanet biçimi olmasına rağmen İngilizler Filistin'e imparatorluğa bağlı bir eyaletmiş gibi davrandılar. 8 yılda 70 bin Yahudi göçmeni Filistin'e yerleştiren Yahudi Siyonist Sir Herbert

⁹⁷ Mansfield, Ortadoğu Tarihi, s.232.

⁹⁸ Montefiore, Kudüs, s.405.

⁹⁹ Mansfield, Ortadoğu Tarihi, s.233.

¹⁰⁰ Montefiore, Kudüs, s.427.

¹⁰¹ Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.179.

¹⁰² Mansfield, Ortadoğu Tarihi, s.226.

¹⁰³ a.g.e., s.256.

¹⁰⁴ Montefiore, Kudüs, s.430.

¹⁰⁵ Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.186.

¹⁰⁶ Montefiore, s.435.

¹⁰⁷ Mansfield, Ortadoğu Tarihi, s.295.

Samuel ilk Yüksek Komiser olarak atandı. Sonraki on yılda ise 250 bin Yahudi daha Filistin'e gelmişti. Almanya'da Hitler'in yükselişi göçü Filistin'deki nüfus dengesini değiştirecek şekilde hızlandırdı. Yahudiler Filistin genelinde azınlık olmayı sürdürse de, Kudüs'te çoğunluk olmuşlardı.¹⁰⁸

Siyonistlerin organize ettiği Yahudi göçüne ve İngiliz Mandasına karşı ilk ayaklanma 1920'de gerçekleşti.¹⁰⁹ Ancak etki yaratana, adını Kudüs'teki Harem-i Şerif'in duvarından alan, İngiliz Yüksek Komiser'in, "*Filistin'de Tanrı'dan başka yüksek komiser olmayacağını anladım*" demesine sebep olan, Arap milli bilincinin sembolü sayılan 1929 tarihli Burak Ayaklanması'ydı.¹¹⁰ Hayfa'daki şeriat mahkemesinde çalışan Şeyh İzzeddin el-Kassam'ın 1935 sonlarında başlattığı ayaklanma sırasında İngilizler kurdukları Arap Soruşturma Merkezi'nde halkı sistematik olarak işkenceden geçirdi. Arapların silah taşımalarının cezası idam olarak belirlendi ve 25.000 Siyonist Yahudi eğitilip silahlandırılarak Araplara karşı organize edildi.¹¹¹ Bunlar daha sonra İngilizlere de saldıracaktı.

Filistin'in taksimi ve Yahudi devleti ile Arap nüfusun zorla tahliyesi ilk kez Temmuz 1937'de Lord Peel raporuyla gündeme geldi.¹¹² Siyonistlerin kabul ettiği teklifi Filistin adı altında bile olsa yeni bir Arap devleti görmek istemeyen Ürdün Kralı Abdullah dışında Araplar reddetti.¹¹³ İngiltere'yi Manda yönetimini sona erdirip Filistin'den hızla çekilmeye sevk eden ise Siyonistlerin, 1930'da açılan ve Ürdün Kralı Abdullah dahil olmak üzere Arap sosyetesinden birçok ismin düzenli olarak kaldığı, bir bölümü İngiliz yöneticiler ve istihbarat görevlilerine ayrılan King David oteline yönelik saldırısı oldu.¹¹⁴

İngiltere Filistin'i terk etmek üzereyken toprakların %94'üne sahip 1 milyon 200 bin Arap'a karşılık 600 bin Yahudi bulunuyordu. Arap ülkelerinin kâğıt üzerindeki askeri gücü muazzamdı ancak İngilizler çekildiğinde 165 bin askerin sadece 28 bini Filistin'e sevk edilebildi.¹¹⁵ Tedhiş yoluyla Arap köylerinin imhasını ve tehciri planlayan Siyonistlerin etnik temizliğin bir

¹⁰⁸ Montefiore, Kudüs, s.441.

¹⁰⁹ Hamit Bozarlan, Ortadoğu, s.64.

¹¹⁰ Montefiore, Kudüs, s.440.

¹¹¹ a.g.e., s.451-453.

¹¹² Mansfield, Ortadoğu Tarihi, s.298.

¹¹³ Montefiore, Kudüs, s.478.

¹¹⁴ a.g.e., s.442-443.

¹¹⁵ a.g.e., s.477.

görüntüsü sayılan Deyr Yasin katliamı savaşın dönüm noktalarından birisi oldu.¹¹⁶ Bu katliamın ardından evlerini terk eden Arap sayısı kısa sürede 940 bine ulaştı ve bir daha geri dönemeyen bu insanlar Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin (UNHCR) kamplarında toplandılar.¹¹⁷ Kendilerini savaşçı, Yahudileri ise esnaf olarak gören Arap orduları Filistinlileri koruyamamıştı.¹¹⁸

14 Mayıs 1948'de, Ben-Gurion "Yahudi devleti"nin kurulduğunu ilan ettikten on bir dakika sonra ABD Başkanı Truman devletin adını "İsrail devleti" olarak değiştirip İsrail'i fiilen tanıdı¹¹⁹ ama İsrail'i resmi olarak ilk tanıyan Stalin'di.¹²⁰ İkinci Dünya Savaşı sonrasında Yalta'da yapılan toplantıda Roosevelt'in "*Ben Siyonist'im*" sözüne "*İlkesel olarak ben de*" diye cevap veren Stalin, Sovyet uydusu bir Yahudi devleti umuyordu.¹²¹ İsrail'in kuruluşu Siyonistlerin "tarihi gerçekleştirmesi" ve Arapların "tarihin dışına itilmesi" olarak algılandı.¹²² Arapların tepkisi etkisizdi. Ürdün Kralı Abdullah'ın Batı Şeria karşılığında Siyonistlerle gizlice bir saldırmazlık anlaşması yapması,¹²³ Sovyetlerin Siyonistlere Çekoslovakya üzerinden silah sağlaması,¹²⁴ İsrail'in askeri gücünü arttırıp Mısırlıları yenerek 1949 yılında beş Arap ülkesiyle ateşkes imzalaması Arapların hezimetiydi. Bu durum mevcut Arap rejimlerinin yıkılmasına; milliyetçi akımların yükselmesine; Mısır'ın yeni lideri Nasır'ın hedefini İsrail'in imhası olarak açıkladığı, İsrail'in ise sürpriz baskınlarla Arap ordularını felç ettiği, Kubbetüs Sahra'nın üzerine İsrail bayrağı çekildiği¹²⁵ ve bugün gördüğümüz birçok stratejik pozisyonun temellerini oluşturan 1967 yılındaki "Altı Gün Savaşı"na kapı aralamış oldu.¹²⁶ Bu savaşta, Yahudilerin Mısır'dan çıkıp "Vaat Edilmiş Topraklar"a giderken çaldıkları Şofar'ın Kudüs'ün işgali sırasında

¹¹⁶ Bozarslan, Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi, s.81.

¹¹⁷ Yves Lacoste, Büyük Oyunu Anlamak, Çev: İsmet Akça, 1.Baskı, İstanbul: NTV Yayınları, 2007, s.295.

¹¹⁸ Montefiore, Kudüs, s.477.

¹¹⁹ Richard Holbrooke, Washington's Battle Over Israel's Birth, washingtonpost.com, 07.05.2008 (Erişim tarihi: 20.01.2017).

¹²⁰ Montefiore, Kudüs, s.375.

¹²¹ a.g.e., s.463.

¹²² Bozarslan, Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi, s.82.

¹²³ Montefiore, Kudüs, s.478.

¹²⁴ Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.438.

¹²⁵ Montefiore, Kudüs, s.497.

¹²⁶ Lacoste, Büyük Oyunu Anlamak, s.292.

Batı Duvarı'na çıkan başhaham tarafından çalındığı anın televizyon ve radyolarda yayımlanması seküler Yahudileri ve Amerikalı Evanjelistleri etkiledi.¹²⁷ Bunlar İsrail'in kutsanmış bir ülke olduğuna inandılar. Amerika bir daha ayrılmamacasına İsrail'e yanaştı ancak Amerikan devletinin İsrail'e tümüyle yaklaşmasının sebebi Amerikalıların dini duygularının ötesinde Amerika'nın stratejik çıkarlarıydı. Siyonist İsrail rejimi Amerika için bir askeri üs oldu ve Araplara karşı muazzam bir askeri üstünlük sağladı.¹²⁸ Bu savaştan sonra ABD ve İsrail'in ilişkileri stratejik alanlarda gelişti. Öyle ki, ABD şayet bir gün Fars Körfezi'ni ve özellikle Suudi Arabistan'daki askeri üslerini terk etmek zorunda kalırsa, İsrail'i askeri üssü olarak kullanmaya devam edeceğini hesaplıyordu.¹²⁹ Nitekim çok geçmeden Amerika, İran'ın Amerika ve İsrail'in üssü haline gelmesine itiraz eden yaşlı bir din adamı tarafından İran'dan çıkarılacaktı.¹³⁰

Ulemanın Gözünde Siyonist Rejiminin Konumu

Süveyş Kanalı ve Mısır'ın kontrolünün İngilizlere geçmesi İngilizler açısından stratejik bir kazanımdı. Hindistan'ın giriş kapısı, İngiltere ile Asya ve Afrika arasındaki hava trafiğinin birleştiği nokta olan bu sahiller İngiltere-Fransa rekabetine yeni bir boyut kattı ve Filistin'in önemini arttırdı.¹³¹ İngilizler Fransızları, Fransızlar da İngiltere'yi bölgedeki hâkimiyetlerinin önündeki en büyük engel olarak görüyorlardı. Diğer taraftan, bölge sadece efsanelerin değil, devasa petrol ve gaz rezervleri sebebiyle sömürgeci Batılı devletlerin çıkarlarının kol gezdiği bir yerdir.¹³² Bölge halkının dini liderleri de bunun farkındadır ve Batılılarla Siyonistlerin ilişkilerine bu pencereden bakmaktadır.

Birçok Sünni ve Şii din adamı (ulema) Filistin'e yönelik Yahudi göçünü ve Siyonist İsrail rejimini sadece Filistin'i değil, İslam'ı ve komşu ülkele-
rin tümünü tehdit eden, yayılmacı dini esaslara dayalı sapkın bir anlayışın

¹²⁷ Blech, Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik s.182.

¹²⁸ Qyestein Noreng, Ham Güç –Petrol Politikaları ve Pazarı-, Elips Yayınları, İstanbul, 2004, s.14; Ayrıca, Ayetullah İmam Humeyni bir konuşmasında, "İsrail, bu fesat tümörü daima Amerika'nın üssü olagelmıştır.", diyordu (İmam Humeyni Açısından Filistin, s.159).

¹²⁹ Noreng, Ham Güç –Petrol Politikaları ve Pazarı, s.17.

¹³⁰ İmam Humeyni Açısından Filistin, s.56.

¹³¹ Abdürrezzak, Müslümanlar ve Filistin Meselesi, s.26.

¹³² Arı, Orta Doğu, s.21.

ürünü ve sömürgeciliğin neticesi olarak görüyor, bundan Arap liderleri de sorumlu tutuyordu. Şeyh Muhammed Âl-i Kaşif el-Ğita bir konuşmasında, “Bizim esas musibetimiz, ey Müslümanlar, sömürgeci. Her musibet ve belanın aslı, ferî, kaynağı ve çıkışı sömürgeci. Sömürge belasını başımıza dolayanlar ve onu kişiliğimizde, mallarımızda, evlatlarımızda, ahlakımızda ve adetlerimizde kökleştiren liderlerimizdir.”, diyordu.¹³³ Mısır’da Cemal Abdunasır örneğinde görüleceği üzere, bazı Arap milliyetçileri İsrail’in kurulmasını emperyalizmin zirve noktası olarak görse,¹³⁴ Arap milliyetçiliği ırkçılık ve Yahudi karşıtlığı temelinde olmasa¹³⁵ ve hatta İslam Hıristiyanları da kapsayacak şekilde ulusun özünde yer alan asli unsur olarak kabul edilse bile,¹³⁶ bazı alimler konunun Arap milliyetçiliği düzleminde ele alınmasına da karşı çıkıyor, bunun başarısızlığa götüreceği bir yol olduğunu söylüyor, hatta Arap liderlerin bu noktada bile duramayıp konuyu salt Filistin çerçevesine sıkıştırdıklarını ileri sürüyordu.¹³⁷ Onlara göre Filistin’e yönelik göç meşru değildi ve işgal olarak kabul edilmeliydi. Bu ise gasıplar ve mütecevizler karşısında şer’i savunmayı farz kılıyor, bütün Müslümanlara sadece siyasi değil aynı zamanda itikadi bir sorumluluk da yüklüyordu. Buna binaen, dini havzalardan verilen fetvalarda Siyonistlerle her türlü ilişki yasaklanıyor, cihadın farz olduğu belirtiliyordu.¹³⁸

Siyonist Rejiminin İran İslam İnkılâbı Sürecine Etkisi

Bugün İran’ı yakından izleyenlerin hemen hepsini gafil avlayan İslam Devrimi’nin¹³⁹ bir sonucu olarak, halkın yönetime doğrudan veya dolaylı yollarla yapılan birçok seçim ile dahil olduğu bir sistem ile yönetilen İran, 1979 öncesinde Meşrutî Monarşi ile idare edilmekteydi. 1971’de düzenlenen İran Saltanatı’nın 2.500.Yıldönümü törenlerinde Büyük Kıros’a hitaben yaptığı konuşma ile kendini “Şehinşah/ Krallar Kralı” ilan edip iktidarını bu Ahameniş kralına dayandıran ancak kendine sofu rolünü seçmiş, gerçek bir irfan öğrencisi olan Ayetullah Humeyni’nin¹⁴⁰ “*Krallar Kralı*

¹³³ Abdürrezzak, Müslümanlar ve Filistin Meselesi, s.73-74.

¹³⁴ Kissenger, Diplomasi, s.529

¹³⁵ Bozarslan, Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi, s.67.

¹³⁶ a.g.e., s.79.

¹³⁷ Abdürrezzak, Müslümanlar ve Filistin Meselesi, s.15.

¹³⁸ a.g.e., s.59.

¹³⁹ MANSFIELD, Ortadoğu Tarihi, s.455.

¹⁴⁰ Roy MOTTAHEDEH, Peygamberin Hırkası –İran’da Din ve Politika Bilgi ve Güç-, Çev: Ruşen Sezer, 1.Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.172.

unvanı, *Allah nazarında en çok nefret edilen unvandır.*¹⁴¹ cevabıyla karşılaşan Şah'ın Siyonist İsrail rejimi ile ilişkileri ulemanın yürüttüğü siyasi mücadelede kendisini nasıl etkilemişti? Bu soruya verilecek cevap öncelikle “şah”ı tanımayı gerektirir.

İran Şahı kimdir?

Evrensel hükümlerlik Ahamenişlerin Zerdüşçü bağlamda kavramsallaştırdığı bir düşünceydi. Ahamenişler ve Sasanilerin “kral, ‘şehinşah/ krallar kralı” dedikleri hükümdar, gerçek otorite olan Tanrı'nın vekiliydi ve bu düşünce sistemi “tek Tanrı, tek evren, tek hükümdar ve tek kanun” esasına dayanıyordu. İran ülkesinin hamuru haline gelen bu düşüncenin daha sonra İslami kavramlarla yeniden şekillendirildiğini, Abbasi halifeliğinde Sasani imparatorluk geleneğinin yeniden kurulduğunu ve Safeviler zamanında Şii İmamiye inancının kesin bir biçimde İran'la ve hükümdarlığıyla özdeş hale geldiğini söyleyenler vardır. Safeviler ve Kaçarlar da “şehinşah” unvanını kullanmıştır ama o dönemde İran'da, Weber'in “meşru gücün başarıyla tekelleşmesi” olarak tanımladığı bugünkü anlamıyla “devlet”ten söz edilemez. Bunu görebilmek için Pehlevi dönemini beklemek gerekecektir. Pehlevi dönemine kadar ülke topraklarının coğrafi ve siyasi bütünlüğü, herkese tümüyle boyun eğdiren tartışmasız tek bir iktidarın varlığı anlamına gelmiyordu. Bu, daha ziyade yerel güçleri de hesaba katan bir iktidar bileşkesiydi. Çeşitli halklar arasındaki dengeyi sağlayan kişi en üstün kral/Şehinşah oluyor, meşruiyetini de gelenek ve tarihin bütününden ve bu hükümlerliğin ideolojik ürünü olan “İran” düşüncesinden alıyordu.¹⁴² Ne var ki, unvanlar aynı kalsa da, içerikleri ve kullanım biçimleri zamanla değişiyordu.

Safevi hükümdarlar “şehinşah” unvanını kullansalar da, ülkenin dini, meşru iktidarı ancak On İkinci İmam Muhammed Mehdi'ye has kılan ve İmam'ın gaybetinde öncelikle fıkha dayalı işlerinin tedvinini fakihe bırakan, İslam'ın Şii İsnâaşeriye yorumuna dayandırılmıştı. Bu düşüncede dini meşruiyetin kaynağı Ehli Beyt ve Peygamber yoluyla Allah'a ulaşan bir bağla fakihti ve şah da mukallit sayılıyordu.¹⁴³ Şii düşüncesi imameti kendine özgü ve çok özel bir konumda, akaid içinde ele alıyor, Velayet doktrinini

¹⁴¹ Gene W. GARTHWATE, İran Tarihi/ Pers İmparatorluğundan Günümüze, Çev: Fethi Aytuna, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2011,s.230- 232.

¹⁴² a.g.e., s.11.

¹⁴³ Mazlum UYAR, İran'da Modernleşme ve Din Adamları, İstanbul: Emre Yayınları, 2008, s.21.

risalet ile imameti birbirine bağlayan batını bir bağ olarak görüyordu.¹⁴⁴ Tüm bunların bir uzantısı olarak da sahip olduğu ilim ve takva sebebiyle peygamber ve imamlardan sonra en üstün insan olan fakihe Müslümanlar üzerinde külli bir yetki veriliyordu. 1532'de Şah Tahmasb ulemadan Muhakkık Keraki'ye bir ferman ile "naibü'l-imam" unvanı vererek bu yetkiyi tanıdı.¹⁴⁵ Garthwate fakihin devam eden bu konumunu şöyle aktarır: "*II.İsmail 1576'da tahta çıkarken bir müçtehide şöyle hitap etmişti: Bu saltanat aslında imama, Sahib-ez Zaman'a aittir... ve sen İslam'ın ve şeriatın buyruklarını yerine getirmek için onun yerine atanmış naibisin. Sen halıyı önüme serip beni tahta çıkarıyorsun... Böylece ben devletin tahtında oturup senin kararların ve iradene uygun olarak hüküm vereceğim.*"¹⁴⁶

20.Yüzyılda Şah-Ulema Mücadelesi ve Siyonist Rejiminin Bu Mücadeleye Etkisi

19.yüzyılın ikinci yarısında artan Batı etkisi İran halkını şah ile ilişki biçimini yeniden değerlendirmeye götürdü ve süreç 1905 Meşrutiyet Hareketi ile neticelendi. Artık şah ülkeyi anayasal düzeyde tanınmış yetkileri olan bir meclis ile birlikte yönetecekti. Bir süre sonra Kaçar Hanedanı'na son verip iktidarı ele geçiren Rıza Han 1925'te meclis tarafından şah seçildi ve taç giyerken antikçağdaki İran'la bağlantısı olduğu düşünülen Pehlevi kelimesini hanedan ismi olarak seçti. Bu andan itibaren Rıza Şah yönetimini ve hanedanını meşrulaştırmak için İran'ın İslam öncesi geçmişini yüceltmeye başladı. Böylece ülkenin İslamiyet öncesi geçmişine dayalı bir milliyetçilik temelinde bir ulus devlet oluşturmayı umuyordu.¹⁴⁷ Ne var ki, İran milliyetçiliğinden dini ayırıştırmak imkânsızdı ve din bu tür milliyetçiliğinde temel unsurlarından biri oldu. Bu durum, onu, iktidarının devamı için ulema ile ilişkilerinde pragmatist bir yol izlemeye zorladı. İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı şartlar Rıza Pehlevi'yi tahttan feragate götürürken, yerini, 1941'ten 1953'e kadar ülkeyi meşruti bir hükümdar olarak yöneten Muhammed Rıza Şah aldı. Bu, İran'ın 1979'a kadar siyasi rehine olarak tutulduğu bir dönem olarak kabul edilir.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Mehmet Evkuran, *Sünni Paradigmayı Anlamak*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005, s.86.

¹⁴⁵ Mazlum Uyar, *Şii Ulemanın Otoritesinin Temelleri*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2004, s.126.

¹⁴⁶ Garthwate, *İran Tarihi*, s.174.

¹⁴⁷ a.g.e., s.18.

¹⁴⁸ Bozarşlan, *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi*, s.113.

Bu dönemde İran, sayıları 25 bine varan Amerikan askeri, danışmanı ve teknisyenin varlığıyla ABD'nin bölgedeki kalesine dönüşmüştü.¹⁴⁹ Ülkeye sadece ABD değil Siyonist İsrail rejimi de yerleşmişti. Şah'ın Fars Körfezi'ne hâkim olma stratejisi ile David Ben Gurion'un "Periferi Teorisi" İran'ı komşu Müslüman Arap ülkeler aleyhine çalışan bir üsse çevirmişti.¹⁵⁰ İran'ı, İslam'ı ve Caferi mezhebini koruyup yaymak zorunda olan Şah, anayasa ve ulemanın sınırlarını belirlediği dini alanın dışına çıkıyordu.¹⁵¹ Şah'ın, ulemanın gücünü sınırlandırmaya çalışması sadece ulema ile değil, halkla da arasını açan bir süreci başlattı. Ulema Şah'tan anayasaya uymasını istemeye devam ederken, Şah ulemayı aşağılamayı tercih etti. Bu ise Şah'ın meşruiyet zemininde de sorgulanmasının önünü açtı.¹⁵² 1963 sonrasında sert muhalefetiyle öne çıkan ve 1970'lerin başına kadar anayasasının değiştirilmesi çağrısında bulunmayan¹⁵³ Ayetullah Humeyni sürgünde bulunduğu Nəcəf'ten Şah'ı şöyle uyarıyordu: "*Ecnebler için askeri, haberleşme ve casusluk merkezleri oluşturmak meşrutiyete ters düşmektedir. İsrail gibi ecnebleri ve onların alçak uşaklarını memleketin en iyi topraklarına musallat etmek ve milleti oradan uzaklaştırmak anayasayı çiğnemek ve memlekete ihanettir.*"¹⁵⁴

Ulema, Pehlevi Hanedanı'nın İslami vazifelerini yerine getirmedeği ve Müslüman ülkelere ihanet ettiği inancındaydı. Buna binaen İran ve diğer ülkelerdeki ulema genelde Müslüman liderlere ve özelde Pehlevi Hanedanı'na sorumluluklarını hatırlatmayı sürdürüyordu. Ulemanın siyasi gücünü arttıran İranlı müçtehit Ayetullah Seyyid Ebu'l Kasime'l-Kaşani,¹⁵⁵ taklit mercii Ayetullah el-Uzma Seyyid Burucerci ve 5 bin gönüllü ile Filistin'e gitmeyi vaat eden Nevab Safavi ile 1950'de İran hükümeti Siyonist İsrail rejimini tanıyarak ticari ve diplomatik ilişkiler kurduğunu açıkladığında kararı İslam'a ve Müslümanlara yapılmış bir ihanet olarak tanımlayıp hükümeti uyararak şer'i mali yükümlülüklerin Filistin'e gönderilebileceği yönünde fetva veren müçtehit Ayetullah el-Uzma Seyyid el-Hansarî'nin İran halkı

¹⁴⁹ Garthwate, İran Tarihi, s.231.

¹⁵⁰ Ghada Hashem Talhami, Diplomacy of the Kurdish territorial nation, International Journal of Contemporary Iraqi Studies, Volume 7, Number 1, s.27.

¹⁵¹ Uyar, İran'da Modernleşme ve Din Adamları, s.171-172.

¹⁵² Bozarslan, Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi, s.117.

¹⁵³ Garthwate, İran Tarihi, s.145.

¹⁵⁴ İmam Humeyni Açısından Filistin, s.85.

¹⁵⁵ Şahruh Ahavi, İran'da Din ve Siyaset – Pehlevi Devrinde Ulema Devlet İlişkileri-, İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1990, s.120.

ve başbakanına yönelik çağrısı bunlar arasındaydı. Bunun dışında, Lübnanlı Şii müçtehit Seyyid Muhsin el-Emin'in İslam ve Arap dünyasına; İsrail'in tanınması üzerine, İslami sorumlulukları içerisinde kalmalarını ve Müslümanların duygularına riayet etmelerini tavsiye eden, genelde Filistin özelde Kudüs meselesi İslam'ın meselesidir, diyen Iraklı müçtehit Ayetullah el-Uzma Seyyid el-Hakim'in İranlı hükümet yetkililerine ve Irak Başbakanı Abdurrahman Muhammed Arif'e; yönelik çağrıları da aynı yöneydi. Öte yandan, ilmihal kitabında siyasi ilişkiler meselesini gündeme getiren, İsrail'le anlaşma yapmayı haram sayan ilk Şii müçtehit olan ve İsrail'le ilişkileri sebebiyle Şah'ı ikaz eden Ayetullah Humeyni'nin bizzat Şah'a; kafirlere verdiği petrolü kesmesini ve bu meseleye karşı sorumluluklarını hissetmesini isteyen Ayetullah el_uzma Ebu'l Kasım el-Hui'nin İran başbakanına yönelik çağrıları da dönem itibariyle ulemanın konuya bakışını ortaya koymaktadır.¹⁵⁶ Şah'ın bu uyarılara kısa vadedeki tepkisi önce inkâr ve ardından polis, istihbarat ve orduyu harekete geçirmek; uzun vadede ise kendisini ulemanın yetkesinden uzaklaştıracağını varsaydığı, İran'ın antikçağına dönüş projesini hızlandırmak oldu. Ne var ki, geriye doğru baktığımızda, Şah'ın her ikisinde de başarı sağlayamadığını söyleyebiliriz.

Şah Muhammed Rıza,İsrail'in tanınması üzerine Iraklı müçtehit Ayetullah el-Uzma Seyyid el-Hakim tarafından gönderilen mektuba Seyyid el-Behbhani aracılığıyla verdiği cevapta, İran hükümetinden İsrail hükümetini tanımaya dair hiçbir şeyin sadır olmadığını, gelecekte de olmayacağını ve kendisinin bütün İslam ülkelerinde Müslümanların maslahatlarını korumaya özen gösterdiğini ifade ediyordu.¹⁵⁷ Bu, oluşan tepkinin ardından, yaklaşık bir yıl sonra, İsrail'le resmi ilişkilerin milliyetçi başbakan Musaddık tarafından kesilmesinin inkârı ve sorumluluğun Musaddık'a yüklenmesi anlamına geliyordu. Yine de, ulemanın Şah'tan talebi bunun ötesindeydi. Ayetullah Humeyni birçok kez İran hükümetini İsrail'e karşı İslam devletleriyle birlikte olmaya çağırıyordu. Bu ısrar ulema ile Şah arasındaki gerilimi yükseltti.¹⁵⁸ Ayetullah Humeyni'nin 1964'te başlayacak sürgün hayatına kapı aralayan ilk olay, 1963'te Kum Fevziye Medresesi'ne saldıran istihbarat ajanlarının iki talebeyi öldürmesi üzerine yaptığı konuşmada Şah'ı Yezid'e benzettikten sonra; *"Bu ülkede Kuran'ın olmasını İsrail istemiyor. İsrail bu ülkede mollaların varlığını istemiyor... Fevziye medresesine uğur-*

¹⁵⁶ Abdürrezzak, Müslümanlar ve Filistin Meselesi, s.52-53 vd.

¹⁵⁷ a.g.e., s.77.

¹⁵⁸ Ahavi, İran'da Din ve Siyaset, s.186.

suz ajanları vasıtasıyla saldıran İsrail'di.”, demesiydi.¹⁵⁹

Ayetullah Humeyni, sürgünde bile olsa, Şah ile İsrail'in ilişkilerini ve İran'ın Siyonistlerin elinde olduğunu tüm Müslümanlara bildirmeyi şer'i vazifesi sayıyor ve “Müslüman” olduğunu söyleyen Şah'ın bu beyanında samimiye ulemaya kulak vermek zorunda olduğunu vurguluyor, ulemaya yönelik baskının Siyonizm ve uşaklarının hizmetinde olanları açığa çıkarma kudretindeki âlimleri sindirerek, onların yerine uydurma hocaları ve fasit teşkilatların memurlarını geçirmek için yapıldığını söylüyordu.¹⁶⁰ Bununla birlikte o, Şah'ın FBI ve İsrail gizli servisi Mossad'la birlikte 1957 yılında kurduğu yeni istihbarat servisi SAVAK ajanlarının Siyonistlerden işkence teknikleri eğitimi aldıklarını, halka yönelik tüm bu cinayetlerin birlikte işlendiğini ileri sürüyordu.¹⁶¹

Diğer âlimlerin kendisine gönderdiği mektuplara, İslam'ın ve İran'ın yakın bir tehlike ile karşı karşıya olması sebebiyle, Şah'ın baskılarına rağmen âlimlerin halkı bilinçlendirmesi gerektiği yönünde cevap veren Ayetullah Humeyni, “*Bugün geçmiştekilerin metoduyla davranma günü değildir. Bir köşeye çekilip sessiz kalırsak her şeyi kaybedeceğiz.*”, diyordu.¹⁶² Aslında bu konu ve vazife 1922 yılında Filistinlilere zulmedildiğini haber alıp İngiliz parlamentosuna bir mektup yollayarak onları uyararak Tahran âlimlerine yabancı değildi.¹⁶³ Ancak aradan geçen zaman şartları değiştirmiş, İngilizler Arap ayaklanmalarını bastırmış ve Siyonistler askeri, siyasi ve diplomatik başarılar elde etmişti. Ayetullah Şeyh Muhammed Huseyn Âl-i Kaşif el-Ğita; “*Birçok ülke İsrail'in varlığını tanıdıktan sonra, Filistin meselesi gerçekten zor ve çözümü çokça hikmete, ihtiyata, sabra ve cesarete muhtaç bir mesele olmuştur. (...) Bizim İsrail belasına bulaşmamızın aslı, onu oluşturan Amerika'dan dolayıdır. İsrail'den kurtulmamız ise, çok kuvvetli bağlarla sömürgeci kurtulmamıza bağlıdır.*”, diyordu.¹⁶⁴ Ulema, el-Ğita'nın bu tespitinde hemfikirdi. Ayetullah Humeyni çeşitli tarihlerde yaptığı konuşmalarda, Müslüman Arapları avare etmesi için Batılı

¹⁵⁹ Mottahedeh, Peygamberin Hırkası, s.177.

¹⁶⁰ a.g.e., s.:49-50.

¹⁶¹ Ervand Abrahamian, Modern İran Tarihi, Çev: Dilek Şendil, 1.Baskı, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2009, s.100.

¹⁶² a.g.e., s.73; Bu anlamıyla Ayetullah Humeyni alimlerin tarafsız kalmamasını istiyordu. Bkz:AHAVİ, İran'da Din ve Siyaset, s.199.

¹⁶³ Abdürrezzak, Müslümanlar ve Filistin Meselesi, s.134.

¹⁶⁴ a.g.e., s.79-80.

ve Doğulu sömürgeci ülkelerin antlaşma ve danışmalarından türemiş İsrail ve taraftarlarına güç ve kudret verenin Amerika olduğunu; sömürgeci devletlerin İsrail eliyle sadece Filistin'i işgal etmeyi değil, bütün Arap ülkelere boyun eğdirmeyi amaçladığını; Siyonizm projesinin, İslam dünyasını sulta ve hâkimiyet altına alma ve sömürmenin bir aracı olduğunu; Amerika'nın Müslümanların zengin yer altı kaynaklarından bedava yararlanmak için İsrail ve Şah'ı desteklediğini; Müslümanların başına gelen bütün bu musibetlerin kaynağının Amerika olduğunu; bu fesat kaynağının kökünün Müslüman ülkelerin ve milletlerin maddi ve manevi bütün imkânları kullanmak suretiyle gösterecekleri çaba ve azimle kazanması gerektiğini dile getiriyordu. Ayetullah Humeyni'ye göre İsrail'in İran'daki varlığı ekonomi ve propaganda ayağıyla çok yönlüydü. Ekonomik açıdan Şah, İsrail'e ihtiyacı olan petrolün yarısını vermekle kalmıyor, ülkenin iktisadını da teslim ediyordu. O, ülkenin pazarlarının İsrail mallarına açıldığını, fabrikaların çoğunun İsrail'in uşakları tarafından idare edildiğini, İran'ın arazilerinin İsrail'e devredildiğini; memleketin iktisadının tehlikeye düşürüldüğünü ve böyle giderse esnaf ve tüccar tabakasının çökeceğini ifade ediyordu. Tüm bunları ise *"zaaf ve köleliğin nişanesi, İslam ve Müslümanlara hıyanet etmenin senedi"* olarak tanımlıyor, Şah'ın sırf kamuoyunu yanıltmak için İsrail'i kınamasına itibar etmiyordu. Şah'ın propaganda yoluyla da İsrail'e hizmet ettiğini söyleyen Ayetullah Humeyni, onu, Müslümanlarla kâfirlerin savaşlarını kâfirlerin lehine yansıtmak ve Arapları meseleleri anlamayan bir avuç insan olarak göstermekle suçluyordu.¹⁶⁵

Ayetullah Humeyni'ye göre, Müslüman dünyaya karşı İsrail'in destekçisi ve Batı'nın müttefiki olan Şah, Filistin konusunda açıkça Amerika'dan yana tavır almıştı.¹⁶⁶ O, Altı Gün Savaşı'nda Mısır Ordusu Hava Kuvvetlerinin ani bir baskınla yok edilebilmesini İsrail askerlerinin Fantom uçaklarıyla İran'da eğitilmesine bağlıyor, zalim hükümetin bütün gücüyle İsrail'in ve İsrail uşaklarının yanında durduğunu söylüyor, Şah'ın İsrail'le yaptığı anlaşmaların ulema, dindar İran halkı ve hatta İran ordusu tarafından nefretle karşılandığını ve Müslüman ülkelere ihanet edenin İran şahı olduğunu vurguluyordu.¹⁶⁷ 1965 tarihli bir konuşmasında, *"Ben tüm Müslüman ülkelere ve dünya Müslümanlarına bildiriyorum ki, aziz Şia milleti İsrail ve uşaklarından ve İsrail'le uzlaşan devletlerden nefret ediyor. İsrail'le uz-*

¹⁶⁵ İmam Humeyni Açısından Filistin, s.39 vd.

¹⁶⁶ Abrahamian, Modern İran Tarihi, s.204.

¹⁶⁷ İmam Humeyni Açısından Filistin, s.56.

laşmakta olan İran milleti değildir, İran milleti bu büyük günahattan uzaktır; İsrail’le anlaşma yapan, kesinlikle milletin teyid etmediği bu hükümetlerdir.”, diyen Ayetullah Humeyni, bu yolla doğrudan halklara ulaşıp halkları harekete geçirmeyi de amaçlıyordu.¹⁶⁸

Ayetullah Humeyni’ye göre hükümetler ancak kendi çıkarlarını düşündüğünden oturup onların arzuladığımız şeyleri yerine getirmelerini beklememiz beyhudedir. Sorunları çözecek olan bizzat halklardır.¹⁶⁹ Halklar ise bu kara sömürge kâbusunun şerrinden ancak fedakârlık, mukavemet ve vahdetle hareket ederek kurtulabilirdi. Bunu sağlamak için de, Filistinli mücahitler kelle koltukta işgal ve tecavüze karşı kahramanca cihat ederken, İran halkının, İran ordusunun ve subayların bundan fazla zillete boyun eğmemeleri ve kendi vatanlarının istiklali için bir yol bulmaları, kendi varlığının ortadan kalkmasına sebep olsa bile Amerika ve İsrail’in İran’daki menfaatlerini engellemeleri, âlimlerin İsrail’in cinayetlerini halka hatırlatmaları ve mümkün olan her yolla Şah’ı Müslümanların safında yer almaya, Kuran-ı Kerim’e ve izleyicilerine daha fazla hıyanet etmekten sakınmaya zorlamaları gerekir, diyordu. Bu, İran halkının olduğu kadar bütün Müslümanların da şer’i vazifesiydi. Müslümanlar, Siyonizm’in kudret gösterisinden korkmadan, süper güçlerin vaatlerine kapılmadan, “La ilahe illallah” deseler bile Amerika ve İsrail’e inanmadan, gevşeklik ve müsamaha göstermeden bu fesat kaynağı ile mücadele etmeliydi.¹⁷⁰

Muhammed Rıza Şah’ın İsrail’e gizli ve açık desteğine karşılık Ayetullah Humeyni Filistin için mücadele eden her gruba destek vermek gerektiğini söylüyordu. Teşvik ettiği cihadın maliyetini karşılamak üzere Şii fikhının kendisine tanıdığı imkânları seferber etmekteydi. Diğer âlimler gibi o da, şer’i mali yükümlülükler olan zekât, humus ve sadakaların Filistin için savaşan gruplara verilebileceği yönünde fetvalar yayımladı. Bu fetvalarda “mücahitlere yardım etmekte kusur etmemek” dahi bütün Müslümanlara farz kılınıyordu.¹⁷¹ Gerek Haziran 1968’de “Fedailer Cemaati”nin gönderdiği mektuba gerekse Fetih hareketinin sorduğu bu konudaki soruya verdiği cevapta şer’i hakların bu hareket safında savaşanlara da verilmesinin farz olduğunu belirtiyordu. Bu fetvalara diğer âlimlerin konuşmaları da eklene-

¹⁶⁸ a.g.e., s.74.

¹⁶⁹ Abdürrezzak, Müslümanlar ve Filistin Meselesi, s.127.

¹⁷⁰ İmam Humeyni Açısından Filistin s.84-85.

¹⁷¹ a.g.e., s.81.

rek dört dilde hazırlanan kitapçıklar hacda dağıtılarak yaygınlaştırılmıştı.¹⁷²

1970 yılı itibariyle bölge, Batı'nın ihtiyaç duyduğu petrolün yarısını ürettiyordu ve 1973'te patlak veren dördüncü Arap-İsrail Savaşı'nda uygulanan petrol boykotu fiyatları dörde katlamıştı.¹⁷³ Buna binaen Ayetullah Humeyni Şah'ı ve sömürgeci devletler tarafından atanmakla suçladığı Arap liderleri petrolü silah olarak kullanılmakla da yükümlü kılıyor, sadece petrol satışının dahi İslam'a ve İran'a ihanet için yeterli olduğunu, İran halkı ve hassaten petrol işçilerinin grevlerle İran'dan İsrail'e petrol satışına engel olmaları gerektiğini söylüyordu. Şah'ın petrol üretimini İsrail'den getireceği uzmanlar yoluyla sürdürme fikrini öğrendiğinde yayımladığı fetvada, *"İran'a gelerek petrolü götürmek isterse onları dışarı çıkarmak ve hepsini öldürmek bütün Müslümanlar üzerine farzdır. Onlar İslam'la savaş halindedir, Müslümanlarla savaşmaktalar; biz onlara ulaşabilirsek köklerini kurutacağız. Bir İsraili İran'a ayak basacak olursa İran halkına onları ortadan kaldırmak farzdır. İsrail mi geliyor? Halt ediyord!"*, diyordu.¹⁷⁴

Ayetullah Humeyni Muhammed Rıza Şah'ı sıradanlaştıran, hatta aşağılayan ifadeler de kullanıyordu. 1969'da Mescidi Aksa'nın bir Siyonist tarafından yakılmasının ardından Şah'ı, Mescidi Aksa'yı İsrail'in suçlarını ve cinayetlerini örtmeye çalışmak için tamir ettirmek ve topladığı paraların bir kısmını zimmetine geçirmekle itham ediyordu.¹⁷⁵ Bir konuşmasında, *"İran bu utanç verici sülaleye giriftar olduğu müddetçe özgürlük yüzü görmeyecektir."*, derken, bir başkasında, *"Bu herif İsrail'i bundan yirmi yıl önce resmi olarak tanıdı... Ta ilk başından bu adam onların uşağıydı, sonraları kendisi de açıkladı."*, diyordu. *"kara kalpli kişi"*, *"hain adam bozması"*, gibi tabirler de Şah'ı tahkir etmek için kullandıkları arasındaydı.¹⁷⁶ Böylelikle, tüm resmi unvanlarına rağmen Şah, saygın bir din adamı karşısında zelil bir kişiye indirgeniyordu.

Muhammed Rıza Şah'ın ulemanın etkisini yok etme siyaseti ise başarıya ulaşmamış, bilakis Siyonist İsrail rejimi ile olan ilişkisi sebebiyle Şah ulema karşısında alan kaybetmiş, meşruiyet temeli sarsılmış ve nihayetinde ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştı. *"Biz Amerikalı danışmanları İran'dan*

¹⁷² Abdürrezzak, Müslümanlar ve Filistin Meselesi, s.99.

¹⁷³ Mansfield, Ortadoğu Tarihi, s.401.

¹⁷⁴ İmam Humeyni Açısından Filistin, s.31.

¹⁷⁵ a.g.e., s.56.

¹⁷⁶ a.g.e., s.:63-65.

kovacağız; ecnebi müsteşarları kovacağız İran'dan... İsraili ordu personeli ve şu halkın arazilerini ellerinden alıp mahveden ve Müslümanların çıkarlarını bir çırpıda götüren şu satılmışları İran'dan atacağız inşallah", diyen Ayetullah Humeyni'nin başarısından sonra Batılı bir televizyona verdiği son röportajda Şah, "*Humeyni gibi cahil birinin bütün bu planları yapabildiğini, bütün bu organizasyonu ayarlayabildiğini mi düşünüyorsunuz? Ben bir kişinin bunu yapamayacağını biliyorum. Bildiğim bu.*" diyordu.¹⁷⁷ Ayetullah Humeyni, kendi bakış açısıyla, Şah'ın merak ettiği tüm bu organizasyonun sahibini de açıklıyordu: "*Bu işi yapan da Allah Teâlâ'nın elidir elbette.*"¹⁷⁸ Bu ifadesiyle o, vazifesi dine hizmet olan Şah'ın sadakatsizliği sebebiyle, tıpkı ahitlerine vefa etmeyen Yahudiler gibi Tanrı tarafından cezalandırıldığını, meşruiyetinin elinden alınacağını ima ediyordu. Şah'ın başarısızlığını ve yenilgisini birçok sebebe bağlamak mümkünse de, iktidarın Siyonist rejim ile yakın ilişkisini halkın tasvip etmediği ve buna karşı çıkan cenaha açık destek verdiği hilafsızdır. Tarihin bir cilvesi olarak, Yahudilerin hamisi Kiros'un izini süren Şah, Siyonistlerle ilişkisine binaen sadece şehinşah unvanını değil, iktidarını, halkını ve ülkesini de kaybetmiştir.

Sonuç

Gerek kişilerin ve gerekse toplumların kendi gerçekliklerini inşası kavramlar aracılığıyla ilerleyen bir sürece tabidir. Kavramların içeriğinin değişmesi inşa edilen gerçekliği de değiştirir. Kavramları hali hazırdaki anlamları ile kullanmayan, böyle idrak etmeyen kişi ve toplumlar olayların ardındaki asıl sebepleri idrakte güçlük çekeceklerdir ve bu da onları fail değil, meful kılacaktır. Bu noktadan bakıldığında, İran İslam İnkılâbı lideri Ayetullah Humeyni, aynı kelimeler üzerinde inşa edilen farklı anlam dünyalarının bir çatışma alanı olarak Filistin'e yönelik tezini İran halkının duygu ve düşünce dünyası ile buluşturmayı başarmış, kendi anlam dünyasının Hz. Muhammed ve imamlardan tevarüs eden sahih çizginin ürünü olduğu yönünde toplumu kuşatan bir kabul oluşturmuştur. Buna göre, bir Müslüman, Hz. Muhammed'e ve diğer peygamberlerin masumiyetine inandığı gibi, Mekke kadar Kudüs'ün de kutsallığına ve Filistin'in İslam'ın yurdu olduğuna inanmak zorundadır. Kudüs'ün kutsiyetini ihlal eden Yahudi inancından sapmış Siyonistler bir sömürge projesidir ve onlarla ilişkili her şeyle

¹⁷⁷ The Last Shah - Iran History - BBC Documentary (youtube.com), (Erişim tarihi: 25.01.2017)

¹⁷⁸ İmam Humeyni Açısından Filistin, s.138-139.

mücadele etmek sömürgeyle mücadele etmek anlamına gelmektedir. Diğer taraftan, Siyonistlerle irtibatlı herkes de aslında sömürgecilerin hizmetindedir ve İslam'a ihanet etmiştir. İhanet ise her kim olursa olsun yönetim alanındaki meşruiyeti yok eden bir suçtur. Şah Muhammed Rıza Pehlevi, Ayetullah Humeyni'nin bu bağlamda kendisine yönelttiği ithamlara halkı ve ulemayı ikna edecek bir cevap verememiş, bu da süreçte meşruiyetini kaybetmesine yol açan unsurlardan birine dönüşmüştür.

Kaynakça

Abit YAŞAROĞLU, Yahudilik ve Siyonizm Tarihi, İstanbul: Pınar Yayınları, 2013.

Avlonyalı Ekrem Bey, Osmanlı Arnavutluk'undan Anılar, Çev: Atilla Dirim, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Cafer ABDÜRREZZAK, Müslümanlar ve Filistin Meselesi, Çev: M. Murat Arısal, H. Uğur Polat, 2.Baskı, İstanbul: Objektif Yayınları, 1992.

Charles LİNDHOM, İslam Topluluklarında Gelenek ve Değişim, Çev: N. Çelik, N. Durmuş, Ş. Sakarya, 1.Baskı, İstanbul: Elips Yayınları, 2004.

Düccane CÜNDİOĞLU, Sözlü Kültür'den Yazılı Kültür'e Anlamın Tarihi, İstanbul: Tibyan Yayınları, 1997.

Edward SAİD, Şarkiyatçılık, Çev: Berna Ülner, 7.Baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 2013.

Erol GÜNGÖR, Şahıslararası İhtilafların Çözümünde Lisanın Rolü, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1998.

Ervand Abrahamian, Modern İran Tarihi, Çev: Dilek Şendil, 1.Baskı, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2009.

Fahir ARMAOĞLU, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi -1914-1995-, 1.Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.

Gene W. GARTHWATE, İran Tarihi/ Pers İmparatorluğundan Günümüze, Çev: Fethi Aytuna, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2011.

Ghada Hashem TALHAMİ, Diplomacy of the Kurdish territorial nation, International Journal of Contemporary Iraqi Studies, Volume 7, Number 1.

Hamit Bozarslan, Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi, 3.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

Henry KISSENGER, Diplomasi, Çev: İbrahim H. Kurt, 6.Baskı, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2007.

Işıl Işık BOSTANCI, XIX.Yüzyılda Filistin, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Elazığ, 2006.

İmam Humeyni Açısından Filistin, Çev: Kadri Çelik, 1.Baskı, İstanbul: İhsan Yayınları, tarihsiz .

Jaques ATTALI, 1492, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, 2.Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi, 1999

Nazgul SULTANOVA, İsrail'in Siyasi Yapısındaki Rus Yahudilerinin Rolü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2011

Nial FERGUSON, İmparatorluk –Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirdişi-, Çev: Nurettin Elhüseyni, 2.Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013

Peter MANSFIELD, Ortadoğu Tarihi, çev:Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul: Say Yayınları, 2012

Rabi Benjamin BLECH, Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik, Çev: Estreya Seval Vali, 2.Baskı, İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 2003

Roger GARAUDY, İlahi Mesajlar Toprağı Filistin, Çev: Cemal Aydın, 1.Baskı, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı, 2011

Roger GARAUDY, İsrail Mitler ve Terör, Çev: Cemal Aydın, 7.Baskı, İstanbul: Pınar Yayınları, 2005

Roy MOTTAHEDEH, Peygamberin Hırkası –İran'da Din ve Politika Bilgi ve Güç-, Çev: Ruşen Sezer, 1.Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003

Qyestein NORENG, Ham Güç –Petrol Politikaları ve Pazarı-,Çev: Nurgül Durmuş, 1.Baskı, İstanbul: Elips Yayınları, 2004

Salime Leyla GÜRKAN, Ana Hatlarıyla Yahudilik, İstanbul: İSAM Yayınları, 2014

S.D. GOITEN, Yahudiler ve Araplar –Çağlar Boyu İlişkiler-, Çev:Nuh Arslantaş, Emine Buket Sağlam, 2.Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011

Simon Sebag MONTEFİORE, Kudüs –Bir Şehrin Biyografisi-, Çev: Cem Demirkan, 1.Baskı, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016

Şahruh AHAVİ, İran'da Din ve Siyaset – Pehlevi Devrinde Ulema Devlet İlişkileri-, İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1990

Tayyar ARI, Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Bursa: Dora Yayınları, 2014

Yves LACOSTE, Büyük Oyunu Anlamak, Çev: İsmet Akça, 1.Baskı, İstanbul: NTV Yayınları, 2007

İnternet Kaynakları

Richard HOLBROOKE, Washington's Battle Over Israel's Birth, washingtonpost.com, 07.05.2008(Erişim tarihi: 20.01.2017)

The Last Shah - Iran History - BBC Documentary (youtube.com)(Erişim tarihi: 25.01.2017)